

О. Міхальов

ПАРТІЙНА ЕЛІТА – ПРИНЦИПИ ЕЛІТОУТВОРЕННЯ

Подано оцінку діяльності сучасної партійної діяльності. Проаналізовано фактори та чинники впливу на її діяльність, причини неефективного функціонування в умовах сучасних соціальних викликів. Зроблено аналіз та дано оцінку методологічних підходів до окресленої проблематики, з'ясовано обмеженість сучасного інструментарію. Запропоновано нові концептуальні підходи, на основі яких розглянуті принципи утворення та функціонування партійної еліти.

Ключові слова: еліта, партійна еліта, мислення, стандарт мислення, діяльність, система цінностей, філософія, ідеологія.

Сучасна суспільно-політична ситуація в Україні вкрай нестабільна, адже перехідний період, що утворився внаслідок розвалу СРСР, і очікування ефективних реформ затягнулися, а розбудова ефективної незалежної держави поки достатньою мірою не реалізована.

Спроби соціальних перетворень останніх трьох десятиліть не виявились ефективними, тому ця ситуація вимагає усвідомлення її з технологічних позицій і визначення з цього рівня нових принципів формування і функціонування партійних еліт як авангардної сили розвитку державотворення.

За весь перехідний період у нас партії стали не політичними структурами, а електоральними спільнотами, які не в змозі бути авангардом діючих народних мас і виконувати партійно-політичні завдання державного будівництва. Відсутність філософії, на основі якої повинна будуватися партійна ідеологія, створила умови, що фактично формуються не партії як елітні об'єднання, а кланові угруповання. Несформованість і відсутність державницької еліти призводить до діяльності таких угруповань у вигляді боротьби за владу, часто з метою переділу майна. Внаслідок цього виникають діалектично обумовлені соціальні конфлікти, які сприяють хаотизації суспільства.

Загалом весь електорат поділений на частки, кожна з яких захищає свої інтереси та виконує замовлення зацікавлених можновладців. Частина партій лобіює інтереси великого бізнесу. Вони характеризуються абсолютною відсутністю теоретичних обґрунтувань. У них відсутні філософські та світоглядні концепції. Як наслідок, відсутні теоретичні основи партійної ідеології і сама ідеологія. Їх діяльність зводиться до розподілу ресурсів і сфер впливу.

Ще одна частина партійних утворень – це аналоги організованих злочинних угруповань, що легалізовані під партії. У засобах масової інформації неодноразово заявлялось про “розборки” всередині та між ними, що підтверджує діяльність таких об'єднань в Україні.

Є партії, які можна назвати електоральними, основною діяльністю яких під час виборів є збір людей під вивіскою партії. До того ж, назва самої партії значення не має. Використовується прямий підкуп у різних формах за рахунок обіцянок фінансових і матеріальних благ. Після проведення виборів такі акції припиняються, всі розходяться.

У понад 80% партій є тільки назва. Це ілюзорні структури, які тільки вдалося зареєструвати як назви. Окрім формальної вивіски, більше нічого немає, а отже, – ніякої діяльності [1].

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що відсутність підготовленої партійної еліти, яка відповідає сучасним вимогам, та відповідно бездіяльність порожніх за змістом партій, визначає сучасний незадовільний загальний стан політичної діяльності та українського суспільства загалом. Назріла необхідність зміни системи соціальної організації, що неможливо зробити при відсутності нової партійної еліти як організуючої соціальної сили, яка б виконувала авангардну роль у державному будівництві, з базовою підготовкою, основою якої є нові передові знання.

Ситуація ця закономірна і обумовлена кризовими явищами, які існують не тільки в Україні, а і в усьому світі, про що вже не одноразово заявлялось на найвищому глобальному рівні [2]. Для сучасного розуміння цих процесів необхідна зміна парадигми мислення при дослідженні соціальних явищ.

Формування партійної еліти на сучасному етапі стає важливим і актуальним тому, що триває процес пошуку та становлення державності і управління в Україні одночасно. З огляду на те, що ми знаходимося в стані кризи, яка все більше набуває ознак глобальності, ґрунтуватися на існуючому вітчизняному та зарубіжному досвіді практично не можливо [3]. Для будівництва держави необхідно виконати першочергову умову – це підготовка висококваліфікованих управлінських кадрів державного рівня та їх організація для виконання функцій державотворення [4]. Фактично необхідне створення умов для формування державницької еліти, або інакше – створення державницької аристократії. Тому, в такій ситуації особливу роль відіграє започаткування нових принципів формування сучасного типу державної партійної еліти як зачинателя і виконавця двох справ – державотворення та управління ним.

На явище елітарності було звернено багато уваги і відображено в писаннях філософами древнього Китаю, Античного світу, а також дослідниками пізніших періодів Європи, США, Росії.

Залежно від застосовуваного інструментарію і дослідницьких переваг, з урахуванням свого часу, всі сходяться в тому, що таке явище існує як соціальна необхідність, із різницею в різночитаннях позначення суб'єкта діяльності (еліта, правлячий клас, правляча меншість тощо). Застосовував і ввів у науковий обіг термін “еліта” та виділив це явище як об'єкт досліджень В. Парето.

На сучасному етапі здебільшого застосовується термін “еліта”, який походить від фр. elite (обраний, відібраний). Етимологію і вербально-змістовний аспект цього терміна детальніше було розглянуто в попередній статті цього дослідження.

Багато українських дослідників внесли свій вклад у науку в цій галузі. Необхідно відзначити праці М. Шульги, Е. Афоніна, О. Крюкова, М. Пірен, Ю. Сурміна, С. Телешун, В. Токовенко, В. Рихлік, Н. Крутлікової, І. Голіяд та інших. Доцільно зазначити, що основна частина дослідників бачить принципи і механізми формування еліт через інститути виборів. Різниця думок тільки в тому, що одна частина акцентує увагу через президентські вибори, інша – бачить цей процес через парламентські і розглядає їх як кількісний організуючий фактор формування еліти.

Метою статті є розгляд основних принципів утворення партійної еліти з подальшим її функціонуванням.

Суспільство за своєю структурою ієрархічне. У стародавні часи, як предметне відображення соціуму, використовувалася піраміда, що було візуалізацією його кількісно-якісних співвідношень по горизонталі та вертикалі. Це вказувало на неоднорідність суспільства з існуючим його ієрархічним поділом (ієрархія, від грец. – священна влада) з “розташуванням” на вершині елітних спільнот. Такі символи, у вигляді пірамід, будували у всьому світі: в Китаї, Єгипті, Месопотамії, Європі, Центральній Америці, демонструючи складність соціальної конструкції. З огляду на це, виникає проблема відображення ієрархічно упорядкованого об’єкта, а також можливості його моделювання. Всі існуючі на сучасному етапі методологічні засоби у своїй сукупності мають обмеження внаслідок того, що не відображають ієрархію. Зокрема, через масове застосування математичного апарату, автоматично на об’єкт дослідження та результати цих досліджень переносяться всі існуючі інструментальні обмеження використаної математики. Річ у тім, що математика як інструмент, в силу своєї внутрішньої конструкції (побудована на жорстких співвідношеннях своїх основних понять), може бути застосована тільки в межах одного ієрархічного рівня і в рамках своїх обмежень – без урахування всього спектру якісних характеристик всіх індивідів і спільнот соціуму. Спільноти виникають як результат взаємодії між собою великої кількості індивідів, у процесі діяльності, унаслідок чого ці угруповання набувають нових цілісних властивостей – нової якості, що є ознакою іншого ієрархічного рівня, що не може виникнути без якісних кореляцій всередині суспільного об’єкту. Інакше виникають суспільні множини зі зміненими кількісними параметрами в межах одного ієрархічного рівня. З огляду на це, головним критерієм у виборі методу повинна бути здатність відображати явище ієрархії в усій його повноті.

З появою системних методів, на початку минулого століття, виник шанс для опису таких складних об’єктів, як соціальні. Але, в силу їх вербального викладу і при відсутності автора, виникало багато інтерпретацій, що ускладнило широке застосування. Прагнення їх розвинути і вдосконалити, запозичуючи шляхом накладання на них існуючих (математичних методів), ні до чого не призвело. Так з’явилася велика кількість методологічних гібридів, кожен із яких застосовувався у своїй предметній області, з результативністю залежно від можливостей адекватного відображення описуваних об’єктів математичним формалізмом.

Наприкінці ХХ ст. американський соціолог К. Бейлі, займаючись цією проблематикою, звернув на це увагу і сформулював ознаки, якими повинні відповідати методологічні засоби, здатні описувати соціальні об’єкти [5]. Цим критеріям відповідають системні методи третього покоління – це теорія гіперкомплексних динамічних систем (далі – теорія ГДС), які побудовані на універсалиях (інваріантах). У них введено поняття ієрархії і описані закономірності її відображення та руху по її ієрархічних сходинках, що дає можливість визначити та проаналізувати основні принципи формування партійної еліти.

Аналізуючи пройдену епоху, можна виділити основну особливість – це її споглядальне спрямування. Головною характерною рисою епохи, що минула, було аналітичне мислення і, відповідно, побудовані на ньому всі соціальні конструкції. Унаслідок аналітичного світоглядного устрою, сформованого старим інструментарієм, у діяльнісній компоненті людини домінував пасивний конструктивізм. Це означає, що соціальні моделі будувалися на основі ретроспекції (статистичних даних), що часом, в більшій своїй частині, не встигало за сучасністю – моделі старіли швидше, ніж виникала в них потреба. У перехідні періоди цей спосіб не придатний, необхідне перспективне

бачення. Тобто існує проблема випереджального моделювання, коли модель будується на майбутній об'єкт на основі прогнозних тенденцій розвитку [6].

Попереду у людства діяльнісний період, який вимагає від нього кардинальних змін, насамперед у його мисленні. Активна діяльність передбачає творчість, що неможливо без випереджальних сучасність знань.

Виниклий перехідний період характеризується інтеграційними процесами. Це означає, що у людства змінюється тип прояву своєї активності. Якщо споглядальний етап був характерний емпірико-інтуїтивним її проявом, то діялісна епоха буде характерна усвідомленням і цілеспрямованістю. З огляду на це, до партійної еліти як до зачинателя та авангарду державного будівництва пред'являються відповідні вимоги – вміння моделювати майбутні соціальні явища в усій повноті їх різновидів, а також організація і контроль цієї діяльності щодо заявлених цілей. Обґрунтована цільова визначеність – є запорука майбутнього.

Питаннями визначення цілей в усі часи і зараз займається еліта. На сучасному етапі склалася ситуація, при якій еліта, керуючи старими методами, за допомогою маніпуляцій, перетворила суспільство здебільшого в соціально пасивних індивідів. При цьому активними стали не найкращі його представники. Унаслідок такого впливу протягом тривалого періоду часу у більшості населення склався стереотип виконавця. Число людей, здатних генерувати нові ідеї, а тим більше далі втілювати їх у життя, катастрофічно скоротилося.

Один із серйозних факторів, який вплинув на процеси державотворення і на якість управління, на думку З. Бжезинського, є біологічний – величезні втрати людського ресурсу минулого століття унаслідок двох світових воєн, а також інших військових внутрішніх конфліктів, що відбулись на території України, мільйони загиблих обдарованих та ініціативних людей [7]. З огляду на це, стає очевидним потреба поповнення втраченого ресурсу і формування сучасної школи підготовки національної еліти. Тому виникає потреба досліджень у цій галузі і з наукових позицій уточнень принципів формування і функціонування національної еліти.

З кібернетики відомо, що для якісного управління рівень різноманітності керуючої системи повинен бути вище керованої, тому необхідною умовою будівництва є вирішення першочергових завдань – усунення цієї проблеми шляхом підготовки управлінських кадрів (якість і необхідна їх чисельність) [8].

Саме явище елітарності привертає до себе увагу вчених і думаючої громадськості. Зменшення ваги керуючого впливу на всі процеси і явища, що відбуваються в соціумі, пов'язане ще з безліччю факторів, які, в своїй сукупності, є наслідок прояву поглиблення глобальної кризи, яка існує на всіх рівнях людського буття, незалежно від їх усвідомлення. У явному вигляді спостерігається вичерпаність можливостей старої епохи, звідси застарілі принципи формування і функціонування еліт.

Аналізуючи сучасну еліту, є необхідність зупинитися на деяких аспектах. У процесі аналізу сучасної проблематики виявилось її складне міждисциплінарне спрямування – це означає, що аналітичний спосіб мислення (без урахування процесу синтезу) не в змозі вирішувати сучасні завдання. Тому у претендентів в еліту необхідним атрибутом має бути наявність так званого синтетичного мислення. Тут доцільно зазначити кардинальні відмінності двох видів мислення, бо це має визначальне функціональне значення у прийнятті доленосних стратегічних рішень. Аналітичний спосіб мислення – анатомічний. Від гр. – ріжу, рубаю, розсікаю. Він базується винятково на минулому.

Тому його ще називають ретроспективним. Рішення приймаються виключно на основі аналізу – розчленування минулого (відсутність цілісного бачення). У стаціонарних станах системи (де процеси циклічні) ймовірність таких прогнозів, на такому аналізі, досить висока. Іншою є ситуація в перехідні періоди, де відсутня циклічність (висока соціальна турбулентність, невизначеність) і рішення приймаються з огляду на негайну доцільність, враховуючи далекі перспективи. Такі операції може виконувати тільки синтетичний спосіб мислення (виконання в “голові” операцій синтезу – складання об’єктів різного походження). Він базується на здатності бачення майбутніх соціальних проєкцій – ціле визначене формування майбутнього, заснованого на нових інструментальних методологічних засобах.

Це, своєю чергою, пред’являє до еліти ще таку вимогу: в силу високої абстрактної сутності всіх соціальних об’єктів, обов’язкова умова – наявність у претендентів достатнього рівня абстрактного мислення.

Також ще доцільно зазначити, що внаслідок вищезгаданого виконавчого стереотипу, дуже невелика кількість людей, здатних на обґрунтований соціальний вчинок. Для цього потрібна рішучість, заснована на сучасному аналізі, як усвідомлене керівництво до дії. Соціальна пасивність – серйозна перешкода в конструктивній соціальній діяльності. Цей бар’єр, безсумнівно, в процесі елітної кадрової підготовки з її практичною реалізацією буде долатися, але зараз це є серйозною проблемою.

Визначальним фактором у конструктивній діяльності є рівень інтелекту. Всі уряди, з моменту проголошення незалежності, оголошували інноваційний курс розвитку країни. Це розумно і зрозуміло. Цілком очевидно, що досягти високих цілей неможливо без високої науки. Інтелектуальний шлях розвитку – гарантія сталого розвитку суспільства. Але, на жаль, за стільки років, виходячи з аналізу офіційних джерел, динаміка стану науки негативна [9]. Можна констатувати як факт, що існуюча освітня система не сприяє, достатньою мірою, формуванню і функціонуванню високоінтелектуальної еліти. Частка інтелектуального продукту в національному валовому продукті, порівнюючи з іншими розвиненими країнами, мізерно мала [10]. Різке зниження інтелекту спостерігається на всій території України, особливо це помітно в західних регіонах [11]. Інтелектуалізація суспільства є першочерговим, випереджальним завданням у процесах державного будівництва.

Таким чином, повертаючись до еліти, основою принципів формування партійної еліти повинен бути механізм, який гарантовано, природним чином в соціальній діяльності, забезпечує функціональний відбір і просування по ієрархії кандидатів із відповідними властивостями, що забезпечують вирішення завдань щодо заявлених цілей.

Якщо розглядати соціум як систему, то з позицій системних закономірностей кожна система має свою ціль і діяльнісну компоненту, яка забезпечує досягнення цієї цілі. В якості такої компоненти, як діяльнісний інструмент, у сучасній формі громадських об’єднань є партія, яка є системним продуктом у технології побудови соціальної системи (побудова держави).

Першим необхідним кроком у цьому ланцюзі, залежно від заявлених цілей, є вибір відповідної системи цінностей, яка визначає соціальний вектор спрямованості [12]. Доцільно зауважити, що в перехідний період, коли відбувається зміна світоглядної парадигми (змінюється погляд на світ), об’єктивно існує необхідність зміни існуючої раніше системи цінностей, а також процедур порівнянь і оцінок, здійснюваних на її основі. Така необхідність зумовлена властивостями перехідного періоду. Загалом це

можна назвати переоцінкою цінностей. При цьому відбувається заміна, трансформація наявних систем у принципово нові, раніше не існуючі.

Ініціатором і зачинателем, а також надалі зберігачем закладеної системи цінностей, що переходить у традицію і принципи, може бути тільки відповідна своєму часу еліта. У перехідний період, насамперед на початковому етапі, на неї покладається велика відповідальність (як зачинателя) – не помилитися у виборі. Інакше вектор подальшого будівництва буде визначено обраною системою, а точніше – її висотою. Як приклад, при відсутності високої, на рівні державної ідеї, натомість стає більш низька, де в якості основи є матеріальні цінності – в узагальненому вигляді чого є гроші. Саме ця особливість ініціює виникнення корупції та всіх явищ, пов'язаних із нею (державна зрада, зміна думок, рішень тощо). Вибір середнього базису в системі цінностей необхідний такий, при якому межі поведінки і вчинки еліти будуть зразком для всього суспільства, з урахуванням ієрархічних особливостей і механізмів “просвіання” функціонально непридатних індивідів.

Наступний крок – вибір філософії. Тут два аспекти. Формування світоглядних установок у партійної еліти, які відповідають духу часу і аргументація ідеології державного будівництва.

З огляду на діяльнісне спрямування майбутньої епохи, необхідний відповідний інструментарій. Вивчення феномена “діяльність” пов'язане з стрімким розвитком індустріального суспільства. Були спроби написати теорію діяльності психологами М. Басовим і А. Леонтьєвим. Але причиною невдач було недостатнє методологічне забезпечення, внаслідок зазначених вище причин. На кінці ХХ ст. така теорія з'явилася під назвою “Теорія діяльності” [13], що стало можливим із появою системних методів третього покоління. Введений новий формалізм дає можливість її застосовувати для опису динамічних діяльнісних процесів, без обмежень.

У рамках вибору філософії, враховуючи стан науки, тут потрібно додати важливий аспект – ця область діяльності людини переживає таку ж кризу. Процес переходу від споглядального до діяльнісного періоду неминуче буде супроводжуватися серйозними змінами в ставленні вченого світу до змістовної частини поняття “закон”, а також до процедури його реалізації. У наступаючій епохи, здебільшого, закони будуть не “відкриватися”, що характерно для споглядального періоду, а створюватися, точніше “конструюватися” – це буде основною рисою майбутньої діяльнісної епохи. У цьому сенсі, основним критерієм оцінки еліти і буде здатність до творчої діяльності, спрямованої на творення з далекою перспективою [14].

Заявлені цілі без аргументації – заздалегідь приречена справа на неуспіх, що означає, що ідеї без наукового обґрунтування фізично не реалізуються. “Жива” ідеологія та, яка відповідає своєму часу. З цього приводу відомий французький мислитель В. Гюго зазначав, що жодна армія не може протистояти силі ідеї, час якої настав. Вибір ідей визначено кінцевими цілями, на що вони будуть соціально зорієнтовані. Еліта тут відіграє визначальну роль, з одного боку – це вибір ідеології як гарантоване майбутнє свого народу, а з іншого – гарантія “пропуску” в елітні спільноти суб'єктів функціонально придатних для вирішення подібних соціальних завдань, доказом чого є їх результативна діяльність.

Великий за обсягом високоінтелектуальний масив, у вигляді філософських та ідеологічних поглядів, неоднаковою мірою сприймається широкими масами. Неможливо в такій формі широко довести до основної частини населення. Тому, виникає необхідність стиснути до чітких, ясних пунктів основних стратегічних напрямків діяльності. З психології

відомо, що людський мозок здатний у пам'яті одночасно утримувати і усвідомлено керувати до семи різних процесів. Тому сформулювати можна не більше ніж до десяти стислих стратегічно обґрунтованих пунктів, які будуть мати однакове порозуміння. Завдання це не просте і виконати його можуть тільки високопідготовлені професіонали, що відповідають своєму часу.

Після позначення стратегічних напрямків, прийнятих, схвалених і однаково зрозумілих всім, у межах загальних цілей розробляються конкретні програми і намічаються завдання будівництва щодо досягненню цих цілей. Рушійною силою в цих процесах, від ідей до конкретного втілення (досягнення намічених цілей), в соціумі є елітний передовий авангард. Спільноту такого авангарду, в сучасному юридичному визначенні та оформленні, називають партією. Кращою в партії є партійна еліта.

Дуже важливо, щоб механізм утворень еліти в соціумі базувався на стійких наукових принципах. Порушення призводить часом до протилежних результатів. Наприклад, якщо на початковому етапі у виборі системи цінностей взяти нижчу, а замість філософії заміник, то на їх основі буде відповідна ідеологія, або її відсутність взагалі.

Висновки

Дослідження дало можливість визначити особливості діяльності партійних формувань у перехідний період та на їх основі провести ранжування змістовної частини. Виявлено, що відсутність філософської аргументації в розробці ідеологічних спрямувань є головною причиною викривлення та спотворення добрих намірів романтиків соціального будівництва. Виявлено причини слабкості сучасної партійної та взагалі політичної національної еліти. Проведений аналіз, застосування існуючих методологічних засобів для опису соціальних об'єктів підвищеної складності, таких як діяльнісні, виявив їх неадекватність, тому запропоновано сучасні системні методи, на основі яких розроблена "теорія діяльності". Завдяки цьому з'ясовано і запропоновано принципи формування та функціонування партійної еліти.

Проведене дослідження в подальшому буде продовжуватись в напрямку пошуку відповідних сучасним викликам механізмів діяльності партійної еліти. Коло питань, пов'язаних із цією проблематикою, є одним із найважливіших на сучасному етапі, адже ці питання пов'язані з вибором напрямку державного будівництва, від якого залежить доля суспільства загалом.

Список використаної літератури

1. Гонюкова, Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз : монографія. К. : НАДУ, 2009. 392 с.
2. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальна перспектива і сталий розвиток (Системні маркетингологічні дослідження) : монографія. К. : МАУП, 2005. 492 с.
3. Голубь В. Парадигми державного управління у сучасному політичному вимірі // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (22 листопада 2011 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2011. 292 с.
4. Крюков О. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення : монографія. К. : НАДУ, 2006. 252 с.
5. Bailey Kenneth D. Sociology and the New Systems Theory. Toward a Theoretical Synthesis. N.-Y. : State University of New York, 1994. 372 с.

6. Малюта А. Н. Гиперкомплексные динамические системы. Львов : Выща школа, 1989. 120 с.
7. Бжезінський З. Велика шахівниця / Збігнев Бжезінський. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.
8. Эшби У. Введение в кибернетику. М. : Издательство иностранной литературы, 1959. 429 с.
9. Минич О. Насколько инновационна Украина. URL : <http://forbes.net.ua/opinions/1407459-naskolko-innovacionna-ukraina>.
10. Взгляд. Украина на карте научного мира // Зеркало недели. Украина. 1994 – 2012. URL : http://gazeta.zn.ua/SCIENCE/vzglyad__ukraina_na_karte_nauchnogo_mira.html.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. К. : Державна служба статистики України, 2014. 214 с.
12. Козаков В. М. Аксиологія державного управління : підручник. К. : НАДУ, 2010. 256 с.
13. Малюта А. Н. Система деятельности. К. : Наукова думка, 1991. 206 с.
14. Малюта А. Н. Инвариантное моделирование. Чернигов : Северная звезда, 1999. 120 с.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2017

Схвалена до друку редколегією 06.09.2017

O. Mikhaliov

PARTY ELITE – PRINCIPLES OF ELITE FORMATION

The evaluation of modern party activity is given. The factors influencing its activity and the reasons for its inefficient functioning in the conditions of modern social challenges are analyzed. The analysis is made and the methodological approaches to this problem are evaluated, the limitations of modern tools are clarified. New conceptual approaches are proposed and on their basis principles for the creation and functioning of the party elite are considered.

Key words: elite, party elite, thinking, standard of thinking, activity, value system, philosophy, ideology.